

NAJSTARIJI HVARSKI KOMEDIOGRAF

Anton Kolendić

I

U cjelini gledano, unatoč usponima i padovima, XVI stoljeće je zlatni vijek književnosti otoka Hvara.

S pravom je opat Pribojević u svom poznatom govoru kazao da je Hvar — tih decenija XVI stoljeća bio:

ures i ponos svih Slovena!

Ako danas uporedimo Hvar sa još uvijek daleko poznatijom književnošću Dubrovnika toga stoljeća — sa sigurnošću se može kazati da literatura Hvara tada nije zaostajala za onom u većem, moćnijem, bogatijem Dubrovniku. Čak su u poduhvatima pojedinih istaknutijih hvarskih pisaca i pjesnika Dubrovčani mogli tražiti — i tražili su — uzore. Sjetimo se samo Hanibala Lucića ili Pelegrinovića. Hektorovićevo »Ribanje« je svakako jedinstven poduhvat. Čini mi se da ne bi bila pogrešna ocjena da su hvarski pjesnici bili smjeliji — danas bi rekli: moderniji — od svojih dubrovačkih kolega u traženjima forme, teme i novih putova u uzorima i stilu...

U drugoj generaciji hvarskih pjesnika i pisaca XVI stoljeća, generaciji koja će završiti sa komediografom Benetevićem — spominje se i jedan veoma malo poznat i — nažalost — još uvijek gotovo neproučeni pjesnik: *Ivan* — »Đivo« — *PAROŽIĆ*.

Ivan Parožić se rodio početkom 1537. godine u gradu Hvaru. Otac mu je bio vlastelin CVITAN PAROŽIĆ a majka PETRUNJELA.

Po tradiciji mladih hvarskih plemića sigurno je da je — u samom Hvaru — svršio prve škole. Tako je, uz osnovnu pismenost, na narodnom jeziku, naučio latinski i — za praktični život talijanski.

To je, za sada, sve što znamo o biografiji i životu Ivana PAROŽIĆA. Nikakvi drugi, utvrđeni podaci o životu i životnim peripetijama — kao ni o smrti — čak ni godinu njegove smrti ne znamo.

Pokušao sam i ja, moram priznati ne sa dovoljno upornosti i ne na svim mjestima gdje bi se moglo očekivati da se nešto pronađe.

Dakle biografija ovog hvarskog plemića pjesnika ostaje tek da se rekonstruira i napiše.

Pa ipak Ivana PAROŽIĆA — i to kao pjesnika — spominju već odavnina gotovo svi historičari hrvatske književnosti. I to citirajući ili pozivajući se na velikog dubrovačkog pjesnika Nikolu NALJEŠKOVIĆA.

Kao što je poznato, među brojnim »Poslanicama« N. Nalješkovića našla se i jedna ozaglavljena sa:

Gospodinu Gjivanu Parožiću vlasteličiću hvarskom. U pohvalu njegove VLAHINJE — Nikola Stjepka Nalješkovića Dubrovčanin piše:

Za razliku od niza drugih Nalješkovićevih »Poslanica« ova nema nikakav datum ni bilo kakvu direktnu indiciju koja bi nam ukazivala kad je napisana. U rukopisu s kojeg je pripremljeno izdanje Knjige V »Starih pisaca« Nalješkovićeve »Poslanice su uglavnom date po terminskom redosljedju. Slijedimo li taj redosljed reklo bi se da je ovu svoju »Poslanicu« Parožiću Nalješković pisao negdje između 1560. i 1564. godine.

Na ove godine navode i slijedeći momenti:

1) Ivan Parožić ima — u ovo vrijeme — oko 25 godina. To su — za XVI stoljeće — godine stvaralačkog uspona. Sjetimo se Lucića, Pelegriновиća...

Teško je pretpostaviti da je Parožić mogao mnogo ranije napisati svoje — nama jedino — poznato pjesničko djelo.

A da nije ni mnogo kasnije navodi opet sama »Poslanica«. Naime, iz nje se vidi da je osim za »VLAHINJU« Nalješković u to vrijeme saznao i za ženidbu mladog hvarskog plemića.

On piše:

*Oca nje poznavam (misli na komediju »Vlahinju«)...
nu bih rad još da znam majku nje gizdavu...*

I Nalješkovićevi raspjevani komplimenti i trubadurski ukrasi — kao i još raspjevaniji i radosniji Parožićev odgovor — u vezi sa svojom mladom ženom, nepobitno ukazuju da je riječ o braku mladih, i to o prvom braku mladića i djevojke.

Dobivši ovu »Poslanicu« od Nalješkovića mladi Parožić se potrudio da — vjerovatno ubrzo — odgovori takođe stihovanom »Poslanicom« i ozaglavljuje je:

*Svake hvale dostojnom gospodinu Nikoli gospodina
Stjepka Nalješkovića Dubrovčanina Gjivan Parožić Hvaranin — piše:...*

Po šablonski uhodanom metodu renesansnih poslanica i pohvala, Parožić ovdje najprije do u zvijezde uzdiže »svoju Vlahinju« da bi sve te pohvale, sva ta veličanja u stvari podnio i predao onome kome je namijenjena »Poslanica« — u ovom slučaju: Nalješkoviću.

Međutim iako u »Poslanici« govori o »Vlahinji« — očigledno je da je za Parožića ovdje to vješto iskorišten sinonim, i da on uopće ne misli na svoju komediju »VLAHINJU« već na »svoju Vlahinju« — mladu, tek vjenčanu ženu koja nije iz Hvara već, najvjerovatnije, dovedena negdje sa susjedna kopna i zato je — po uobičajenim navikama gajenim i među vlastelom smatrana — ovaj put od milošte —: Vlahinom.

Kad se podrobnije analizira Nalješkovićeva »Poslanica« kao i Parožićev odgovor stječe se utisak da je između ove dvije razmjene poslanica pohvala bilo i drugih. Logično je pretpostaviti da je ponukan ovako visokom Nalješkovićevom ocjenom komedije »VLAHINJA« kao i pokroviteljstveno-prijateljskim njegovim zanimanjem za Parožićevu mladu ne-

vjestu: »... koju bih rad još da znam...« — Parožić mu odgovorio i opisao svoju mladu.

Nato će biti Nalješković napisao posebnu pjesmu — kako je to, takođe, bilo uobičajeno »u čast« ili »u pohvalu« Parožićeve supruge. Ta pjesma je — kao i sve ostalo što bi pisali tadašnji slavni pjesnici — bila čitana i kružila među prijateljima i znancima.

Otuda i Parožićevo:

*Sada se može riet'
Vlahinja da moja
od svih je vila cviet
i od svih gospoja...*

Međutim bez obzira na ovu pretpostavku — ako se zadržimo i na razmjenu ovih sačuvanih, i poznatih, Poslanica pisama zaključci ostaju isti.

A ti su:

1) Mladi Ivan Parožić šalje iz Hvara slavnom pjesniku i komedio-
grafu Nikoli Nalješkoviću u Dubrovnik svoju komediju »VLAHINJU«.

2) Nalješković vrlo visoko ocjenjuje Parožićevu komediju;

3) Nalješković se interesira i za mladu Parožićevu suprugu;

4) Nalješkovićevi komplimenti i pohvale izrečene o supruzi — na Hvaru su imali velika odjeka i uzvisili Parožićevu mladu ženu — koja se time — kao »strankinja« — »Vlahinja« — brzo afirmirala u Hvaru;

5) Parožić zahvaljuje Nalješkoviću na ovom prijateljskom gestu.

Ukratko, razmjena ovih poslanica pokazuje da su između Nalješkovića i Parožića postojale prijateljske veze.

Da bi se razumjelo zašto ističemo ovaj momenat treba znati da je Nikola Nalješković tih decenija — između 1550. i 1580. bio najistaknutija ličnost — pravi bard — pjesničko-literarnog dubrovačkog kruga ali čija slava i ugled i važnost prelaze granice Republike i dominiraju cijelim našim Primorjem a u prvom redu nad pjesnicima Hvara.

Riječ N. Nalješkovića je ocjena — on je tih godina neosporno vodeći kritičar, bez čijeg atestata se nije moglo ući u pjesnička svetišta.

Zato mladi Parožić i šalje svoju komediju na uvid, na ocjenu ovom priznatom autoritetu — mada on živi i djeluje u Dubrovniku.

Nalješković, pročitavši poslatu komediju, daje o njoj najlaskaviji sud — koji će nam i do danas ostati kao jedini pjesničko-kritički osvrt i na »VLAHINJU« i ocjena.

Nalješković za Parožićevu komediju kaže:

*Take je prilike,
takoga uresa
rekal bih nje dike
da su zgar, s nebesa!*

U početku te svoje ocjene »VLAHINJE« Nalješković kaže:

*Zgledavši Vlahinju
ka mi se posila
posumnjih da je nju
Jegjupka rodila.*

Neki historičari i pisci su ove stihove protumačili tako kao da je Nalješković — dobivši i pročitavši »VLAHINJU« — pomislio da ju je napisao pisac »JEDJUPKE« — njegov prijatelj Hvaranin Mikša Pelegrinović.

Međutim teško je prihvatiti ovakvo tumačenje jer je Nalješković sasvim dobro znao teške zdravstvene i porodične prilike u kojima je tada — šezdesetih godina šesnaestog stoljeća — tavorio i životario Pelegrinović, koji je odavno prestao da piše ovako lagodne i lascivne stihove kakvim je pisana »VLAHINJA«.

Neki drugi su opet shvatili ovaj Nalješkovićev stih kao ocjenu »VLAHINJE« — da je to u stvari jedna od tada modernih »cingareska« — karnevalskih pjesama, poema ili farsa gatanja, kojima su razne Jedjupke u varijantama zabavljale i uveseljavale karnevalske dane.

Dovoljno je pogledati čak i ovaj sačuvani torzo Parožićeve komedije da bi se moglo s potpunim uvjerenjem i sigurnošću odbiti ovo tumačenje.

»VLAHINJA« nema apsolutno nikakve veze s »Jedjupkom« ili sličnim »cingareskama« — a Nalješkovićevi stihovi su, u stvari, pjesnička figura jedne komparacije — u kojoj je »JEDJUPKA«, podrazumijevala se i Nalješkoviću i Parožiću poznata Pelegrinovićeva — sinonim za kvalitet, vrijednost, neosporno priznanje, izraženo pjesničkom slikovitošću.

Nažalost od te i takve »VLAHINJE« sačuvan nam je samo početak od devedesetak dvojno rimovanih dvanaesteraca.

Međutim i ovaj do sada jedini poznati fragmenat daje nam mogućnosti da sagledamo i analizom rekonstruiramo bitne elemente ovog Parožićevog djela.

A ti su:

Prvo: Neosporno je da je »VLAHINJA« komedija, možda »malahna komedija« — ili farsa — ali svakako pozorišni komad namijenjen prikazivanju.

To nije nabačeni, ili grubo skicirani scenario commedie dell'arte — koji će svaki inventivniji glumac proširivati, dopunjavati i mijenjati.

To nije ni malahna komedija od pira — tip onih brojnih komada koje su — držeći se samo osnova svojih uzora, od Plauta i Terencija do Ruzantea — sastavljali mnogi naši pismeni ljudi, kad bi željeli ukrasiti i uzveličati svadbu svojih prijatelja, rođaka ili znanaca.

To je od iskusna pisca i čovjeka koji se sa ljubavlju bavi pjesništvom napisano djelo. Ritmika stihova sačuvanog fragmenta to dokazuje. Stihovi »VLAHINJE« su živi, teku neusiljeno — iako su dati u dvanaesteru, ali dvojno rimovanom, čiji je sklad proveden i sačuvan dosljedno. Čak i kad treba da oživi dijalog i upadicu.

Baš ti laki i živi stihovi su, s druge strane, okov i okvir datog i utvrđenog sadržaja i teksta — tj. pri njihovom reproduciranju moraju da budu sačuvani u potpunosti bez i najmanje izmjene koja bi ne samo »pogrubila« njihovu ljepotu i skladnost već unakazila, upropastila specifičnu draž ove komedije: rimu i stihove.

A da je Parožić i pisao i shvaćao svoju »VLAHINJU« kao umjetničku, pjesničku tvorbu — kao vrijedno, mukom, trudom, talentom i ljubavlju sačinjeno djelo dokazuju baš one — prije spominjane poslanice.

Ne šalje se istaknutom i slavnom piscu kritičaru kakav je bio Nalješković — bilo kakva pisanija, improvizacija nekih nazdravičarskih pjesama ili za prigodno prikazivanje namijenjena farsa.

Drugo: U sačuvanom uvodnom dijelu »VLAHINJE« već su fiksirana i ocrтана glavna lica komedije.

Parožiću se mora posebno priznati majstorija iskusna i talentirana pisca — i to prije svega pisca komedije — jer nam je u onih par sačuva-

nih stihova uspio vrlo plastično a s nekoliko biranih riječi — ili smišljenog dijaloga — da ocрта i predstavi glavna lica.

To su, najprije: STARAC.

Po tradiciji Nalješkovićevoj i Držićevoj — i stranih uzora — Starac je dat kao bogat ali škrt čovjek. Iako star još se drži te je pun planova i kombinacija. Tek nam je nagoviješten njegov plan koji on, vidi se, brižljivo priprema. Reklo bi se da je ono što muči Starca i goni na razmišljanje i kombiniranje — a i što će biti motorna snaga komedije — njegova staračka požuda prema nekoj »mladici« ili nekoj pristaloj udovici.

VLAHINJA — koja je dala ime komediji — vremenšna je ženska koja tek stiže u Hvar. Ona ne dolazi, kao što su to na karnevalske scene dolazile Jedjupke — samo da gatanjem, čaranjem i sličnim đavolijama — zarade koji dinar. Parožićeva »VLAHINJA« dolazi da se nastani u Hvaru. Ona je raskinula sa svojim starim krajem pa iako vremenšna ona je svejedno dobro pripremljena i potkovana da proživi u vrevi i zapletenosti života lučkog grada kakav je tada bio Hvar.

Parožićeva »VLAHINJA« je stara, iskusna intrigantkinja, koja će zaplitati i rasplitati tokove komedije. Par decenija iza Parožića Martin Benetović će uvesti u svoju »HVARKINJU« — Vlahinju, dajući joj ime BARBARA. Sigurno je da mu je za uzor poslužila Parožićeva.

Na to nas navodi apsolutno, do u detalje identičan lik Vlahinja — kao i činjenica da je Parožićeva komedija još živjela i bila poznata krajem šesnaestog stoljeća, kako nam to dokazuje Mažibradićev prepis iz tih godina. A to su dani kad je Benetović, kao »novi meštar«, pisao svoje komedije.

Pošto nam je — srećom — »HVARKINJA« sačuvana u cjelini, to možemo prema njoj dati detaljniju sliku »VLAHINJE« koja nam je u uvodnim stihovima Parožićeve komedije samo ocrtana u konturama.

Vlahinja se ne libi nikakva posla ni poduhvata samo ako se može nadati dobroj nagradi. Ona je vješta i iskusna *posrednica* u svim mogućim vezama i posredovanjima, počevši od navodadžisanja starcu uzbuđenu požudom do osiguravanja odgovarajućih aranžmana mladima kod raznih »ljubovci« koje su katkada »nevine djevojčice« ili pak usplamtjele mlade žene — upaljenice, osamljene udovice ili prosto sračunate kurtizane.

Vlahinja je *vidarica* — zna vidati i liječiti rane i boljke. Uz to ona poznaje tajne i moći bilja, koje zna iskoristiti i za lijek i za mađijanje,

počevši od onog da »zatravi« — da zanese momka ili djevojku u zaslijepljenost neodbranjive zaljubljenosti — pa do zaplitanja ili razmrsivanja omraza, spletki i tuđih mađija.

Ona zna *gatati* i vragati — određivati, predskazivati kao i utjecati na budućnost i ono što će biti sudbina mladih djevojaka i momaka. Uz to gatanje ona uči — kao i Benetevićeva BARBARA — mlade djevojke i žene: »tisućam stvari za svidit se i vezat ljubljenog...«

Vlahinja najavljuje i svoje nadzemaljske osobine koje je bliže vješticama, a takođe sasvim otvoreno izjavljuje da se ne libi nikakva posla — pa makar taj bio i na granici kriminala.

Baš u sklopu tih njenih svojstava, koje ona otvoreno — reklamirajući se i predstavljajući se — iznosi — očigledno je, što kod sačuvanog odlomka Parožićeve komedije ne možemo da vidimo, ali zato znamo kod Benetevića — da je prevrtljivost spremnost na prevaru svega i svakoga njena osnovna karakterna crta. Crta koja neće biti samo prikazana u komediji nego će se na toj njenoj prevrtljivosti i spremnosti da prevari svakoga, graditi zapleti i komične situacije te neočekivani raspleti koji su — u ondašnjoj komediji bitni elemenat smijeha, pa prema tome i uspjeha.

Ostala lica su:

GODIŠNICE. Prva je KATUŠA a druga STANULA — to su mlade djevojke — sluškinje. Iako date kroz tipiziranu sliku »godišnica« poznatih kod Nalješkovića i Držića — one su kod Parožića ipak lokalizirane i oživljene. Djevojački naivne ali oštra jezika — one u brznoj replici pariraju napad mladića. Kombiniraju, čim saznaju za dolazak Vlahinjin i sva njena nadnaravna svojstva, da što prije stignu do nje kako bi im ona čarala i još u ponečem pomagala. Razumije se da će to trebati platiti — jer Vlahinja svoja dobročinstva redovno naplaćuje. Novac, odnosno »dare« kojima će one odobrovoljiti Vlahinju, jasno je — to je već uhdana tehnika svih tih komedija — sluškinje će ukrasti od svojih gospodarica.

Tu su još dva »mladca« — mlada vlasteličića, puni obijesti i razigrane mladosti. Prvi je pun životne radosti pa se trudi da do maksimuma uživa sve slasti koje mu pruža veseli Hvar i njegova nabujala mladost. On zadirkuje mlade »godišnice« i trudi se da što je moguće prije uspostavi prijateljske veze novodošlom Vlahinjom. Vidi se da već ima iskustva i u poznavanju korisnosti i mogućnosti koje pruža to prijateljstvo.

Pun životne objesti gleda da uskoči u velike planove i kombinacije bogatuna — Starca. Baš ta njegova namjera ukazuje jedan od tokova budućeg zapleta komedije.

Njegov prijatelj »*drugi mladac*« je ocrtan kao sušta suprotnost. Melanholičan »nesritno ustriljen ljubavlju« — već je postao dosada i smetnja »prvom mladcu« u njegovim mladalačkim poduhvatima. Zato on i kaže svom prijatelju »drugom mladcu« — predlažući mu da idu k Vlahinji tražiti lijek:

*... spurijan si ti mahnit!
Ti toga ne spoznaš, a per Dio s' otravjen
na čase usparaš kakono pomamjen,
drugda ti dođe svijes, da paraš zdrav, čitav
a drugda ne umiješ bebeknut kako brav!*

Nagoviještena su i još neka lica u komediji. Međutim iz ovoga što nam je sačuvano vidimo da su spomenute ličnosti na vrlo vješt način okarakterizirane i individualizirane. Sve su to lica živa, svakodnevna lica tadašnjeg Hvara — i ne samo Hvara već svih naših lučko-primorskih gradova. Drugim riječima Parožić je talentom i iskustvom umjetnika oživio i smjestio u svoj Hvar tipizirana, čak po klišejima teorije književnosti i zakonima dramaturgije uokvirena lica — protagoniste tadašnjih »građanskih« komedija.

Na primjer Vlahinja. Ona je iz života uskočila u komediju. Mada se od Terencija i drugih klasika znalo za mađijanja i vraćanja raznih baba i vještica — ova Parožićeva Vlahinja je vrlo živ i plastično prikazan onaj tip samohrane žene koja se po našim lučkim gradovima ne libi posla — počevši od usluživanja mornara i osiguravanja prenočišta do gatanja i vraćanja, vidarenja pa i svih drugih sumnjivih poslova — od tajnih abortusa do sakrivanja i preprodaje krađene robe.

Ovako ocrtana Vlahinja, koju je u našoj komediji prvi nagovijestio Nalješković — oživio je i ozakonio njeno postojanje i bitnu ulogu vodećeg faktora zapleta i raspleta komedije — upravo Ivan Gjivo Parožić. Poslije njega će brojni komediografi od sumještanina mu Martina BENE-TEVIĆA do nepoznatih nam još pisaca raznih »Lukrecija«, »Ždera« i sličnih »građanskih komedija« — davati Vlahinji, Barbari, Vračari — kako ih sve zovu — prvorazrednu i nezamjenjivu ulogu.

Da zaključim.

1) Iz onoga što do sad znamo može se tvrditi da je Ivan Gjivo Parožić istaknut, iskusan i talentiran pisac. To nam potvrđuje visoka ocjena koju je o njegovoj komediji »VLAHINJA« dao njegov neposredan uzor, poznati pjesnik i komediograf Nikola Nalješković.

Ne valja zaboraviti činjenicu da su Nalješkovićeve male komedije ili farse neprekidno lebdjele pred Parožićevim očima i bile direktan uzor za njegov komediografski poduhvat.

Uzor je jedno a epigonstvo drugo. Parožić nije imitator ni puki sljedbenik Nalješkovićev. On nije slijedio ni već tada poznatog Marina Držića, već je pošao svojim putem, koji nam je — na žalost — poznat samo fragmentarno.

Karakteristično je da Parožić šalje svoju komediju na ocjenu — na presudu — upravo svom uzor-piscu: Nalješkoviću.

To je istovremeno samokritična sigurnost mladog Parožića koji visoko cijeni voljenu »VLAHINJU« — jer zar bi se inače usudio da je pošalje »prvoj liri Dubrovačkog Parnasa«?

Najzad, ocjenu vrijednosti »VLAHINJE« nalazimo i u činjenici što ju je uzeo da je prepíše i time — bar djelimično sačuvao za pokoljenja — takav literarni sladokusac kakav je bio Horacije MAŽIBRADIĆ.

Mažibradić je dobro birao što će u svoje ukoričene sveske prepisati i unijeti od mnoštva literarnih produkata koja su kružila Dubrovnikom s kraja XVI stoljeća.

Činjenica da je izabrao i »VLAHINJU« ocjena je koju je — uz to — Horacije popratio i slijedećim atributom:

»Komedija vele lijepa«.

2) Parožićeva »VLAHINJA«, pisana i prikazana 60-tih godina XVI stoljeća ona je dragocjen prsten koji nam je — do sada — nedostajao u lancu nizanja historijskog toka rasta i razvoja naše komediografije od Nalješkovića, Držića do Martina Benetevića.

3) Poznati fragmenti*) Parožićeva rada obavezuju da se s većom zainteresiranošću i upornošću nastavi istraživanje i proučavanje njegova života i djela.

U svakom slučaju on je s punim pravom zaslužio da bude uvršten u plejadu istaknutih renesansnih pjesnika kojim se njegov rodni Hvar može ponositi.

*) »PRILOZI« I. knj. X. str. 259.